

Osmanlı Devleti Döneminde Mısır'da Arkeolojik Faaliyetler ve Eski Eser Uygulamaları

Archaeological Activities and Ancient Artifact Practices in Egypt During the Ottoman Empire Period

Canan Sarıyar Sezan *

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman
Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO
Öğretim Üyesi, Batman, Türkiye.
ORCID No: 0000-0002-5374-7103

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Canan Sarıyar Sezan
Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler
MYO Öğretim Üyesi, Batman,
Türkiye.
E-posta/E-mail:
canan.sezan@batman.edu.tr

Başvuru/Submitted: 19.06.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
07.08.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
25.09.2023
Kabul/Accepted: 30.09.2023
Yayımlanma/Publication: 25.10.2023

Atıf/Citation:
Sarıyar Sezan, Canan "Osmanlı Devleti
Döneminde Mısır'da Arkeolojik
Faaliyetler ve Eski Eser Uygulamaları"
*Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve
Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 30, (2023),
64-75

ÖZ

Osmanlı Devleti ve Mısır, sınırları geniş bir coğrafyada olup uzun yıllar varlığını sürdürmeleri sebebiyle çok fazla eski esere sahiptirler. Osmanlı Devleti'nde ilk eski eser çalışmaları, Müze-i Hümayunu oluşturmak için eski eserlerin toplanmasıyla başlamıştır. Mısır'da ise eski eser çalışmaları, Napolyon Bonapart'ın 1799'da İngiltere'ye yenilerek başarısızlıkla sonuçlanan Mısır Seferi sırasında başlamıştır. Mısır'ın köklü bir geçmişle beraber, hiyeroglifler, piramitler ve mumyalara sahip olması Avrupalıların bu bölgeye olan merakını artırmıştır. Böylece yabancı gezgin ve arkeologlar, izinli ya da izinsiz bir şekilde kazılar yapmaya başlamıştır. Neticede Mısır'dan sayısız eser kaçırılmış ve Avrupa'da ki müzelerde sergilenmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti ve Mısır'da arkeolojik faaliyetler kapsamında eski eser uygulamaları ele alınmıştır. Çalışmanın ana kaynağını Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmuş, ayrıca alan yazındaki kitap ve makalelerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mısır, Eski Eser, Eski Eser Kaçakçılığı, Müze

ABSTRACT

The Ottoman Empire and Egypt created a lot of ancient artifacts due to their long existence in a wide geography. The first antiquities studies in the Ottoman Empire started with the collection of ancient artifacts to create the Museum-i Hümayun. However, in Egypt, antiquities studies started during Napoleon Bonaparte's Egypt Expedition, which was defeated by England in 1799. The fact that Egypt has hieroglyphs, pyramids and mummies with a deep-rooted past has increased the Europeans' interest in this region. Thus, foreign travelers and archaeologists began to excavate with or without permission. As a result, numerous artifacts were smuggled from Egypt and exhibited in museums in Europe. In this study, antiquities practices in the Ottoman Empire and Egypt are discussed within the scope of archaeological activities. The main sources of the study are of Ottoman archival documents as well as books and articles used in the body of literature.

Keywords: Ottoman State, Egypt, Antiquities, Smuggling, Museum

Giriş

Eski eser kavramı, tarihi, arkeolojik ve sanat değeri olan, ileride de bu değeri taşıyacağı kesin olan kültür varlıkları olarak tanımlanabilirler.¹ Eski eserler sadece buldukları yer açısından değil bütün insanlık tarihi için son derece önem arz etmektedir.

Mısır, dünyanın en eski medeniyetlerinden birine sahip olmakla birlikte kültür izlerini de çok iyi muhafaza etmiştir.² Mısır halkı, Akdeniz ırkından bir kolun zenci unsurlarla karışmasından meydana gelmiştir. Bu ırk içerisinde Habeşistanlılar, Asurlular ve Hiksoslar gibi kavimler de karışmıştır. Fakat Mısır'a Yunanlıların gelmesiyle birlikte etnik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Mısır'daki Suriyeliler ve Yahudilerle bir arada yaşayan yerli halk, Yunanlılara bir türlü alışmamıştır. Çünkü Yunanlıların gelenek, görenek ve kültürleri onlardan farklılık gösteriyordu. MÖ. 6.yüzyıldan itibaren sırasıyla Pers, Yunan ve Roma egemenliği altında yaşamak zorunda kalan Mısırlılar, daima sevmedikleri insanlar tarafından yönetilmiş ve Osmanlı dönemine kadar etnik ayrımlar en üst seviyeye çıkmıştır.³

Mısır, akıl almaz yapıtları, görkemli tapınakları ve bunları süsleyen yazıtlarıyla her zaman farklı ülkeler için büyük merak konusu olmuştur. Hiyeroglifler, piramitler, heykeller, mumyalar, dikilitaşlar, el yazması papirüsler özellikle Avrupalı Devletlerin ilgisini çekmiştir. Neticede bu ülkenin birçok zenginliğinin Avrupa'ya kaçırılıp aristokratların ve de soyluların koleksiyonlarında yerlerini almaya başlamasıyla birlikte Mısır, resmen bir ticaret merkezi haline gelmiştir.⁴ Böylece Mısır'da eski eserlerin izinli ya da izinsiz alım-satımı başlamış çoğu zaman da eski eserler kaçırılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti zamanında özellikle Avrupalılar tarafından Mısır'da yapılan kazılar ve kaçırılan eski eserler araştırılmıştır. Konu bütünlüğü açısından ise önce Osmanlı Devleti'ndeki eski eser uygulamaları ve daha sonra da Mısır'daki eski eser uygulamalarına değinilmiştir.

I. Osmanlı Devleti Döneminde Mısır

Mısır, geçmişten günümüze kadar pek çok medeniyete beşiklik yapmış ve sömürgecilik akımları çerçevesinde farklı devletlerin ciddi hedefi haline gelmiştir. Ancak, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) tarafından Mercidabık ve Ridaniye Savaşlarından sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁵

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında, Osmanlı Devleti en geniş sınırlara ulaşarak siyasi, ticari, sosyal ve ekonomik bakımdan refaha kavuşmuştur. Bu dönemde Mısır'ın statüsü iyice teessüs etmeye başlamış ve zamanla başta Kahire olmak üzere tüm Mısır'da çok sayıda Osmanlı eseri inşa edilmiştir.⁶ Fakat XIX. yüzyıl başlarında Mısır, önce Fransızların sonra da İngilizlerin işgaline uğramıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da görev yapan son valiler olan Hüsrev, Tahir, Ali ve Hurşit Paşaları bertaraf ederek Mısır'da müstakil bir vaziyette iradeyi eline almıştır.⁷ Böylece Osmanlı gelenekleri XIX. yüzyılın ortalarına kadar ülkede süreklilik göstermiştir.

İngiltere, kendine has sömürgeci politikasıyla Mısır'ı kontrol altına almak istemiştir. Bu zamana kadar Osmanlı yönetimi altında huzur içinde yaşayan halk, bölgede meydana gelen

¹ Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXVI /3-4 Ankara (1970), s. 48.

² Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyet*, TTK, Ankara 1956, s. 2.

³ Adem Apak, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, S. 2, (2001), s. 148.

⁴ M. Naci Kayaoğlu, Ayşe Çetinoğlu, "Mısır Hiyerogliflerini Çözümüne Götüren Dilbilim Anahtarları", *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.17, Trabzon (2005), s. 42.

⁵ Hamza Gündoğdu, "Osmanlı Mimarisinin Gelişim Süreci İçerisinde Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii'nin Yeri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi / Journal Of Institute Of Fine Arts*, S. 19, Erzurum, (2007), s.118.

⁶ İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, TTK, Ankara 1999, s. 217.

⁷ Şinasi Altındağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK, Ankara 1988, s. 24.

iktidar kavgalarıyla huzursuz olmuştur. Bölgeye gönderilen valiler ya öldürülmüş ya da görev yapmaları engellenmiştir. Bütün bu sebepler neticesiyle Mehmet Ali Paşa Mısır'a vali olarak atanmış ve halkın huzursuzluğuna son vermiştir. Kısa sürede köklü değişikliklerle Mısır'ı Osmanlı Devleti'nin en gelişmiş eyaleti konumuna getiren Paşa, iktidar mücadelesine başlamıştır. Fransa'nın da etkisi ile sınırlarını genişletmek için mücadele ederek Anadolu içlerine kadar ilerlemiştir. Bu ilerleme esnasında karşısında herhangi bir güç ya da direnişle karşılaşmaması onu başarılı kılan etkenler arasında olmuştur. 1831-1841 yılları arasında Suriye, Lübnan ve Anadolu'da kaldıktan sonra Mısır'a dönmüştür.⁸ Çünkü Osmanlı Devleti için Mısır siyasetinin temelinde hak, hukuk ve güveni sağlamanın yanı sıra ekonomik faaliyetleri de kontrol altına almak istemesi etkili olmuştur.⁹

II. Osmanlı Devleti'nde Arkeolojinin Doğuşu ve Eski Eser Kaçakçılığı

Anadolu, tarihin en eski çağlarından beri birçok uygar topluluk ve milletin vatanı olmuş ve her biri yüzyıllar boyunca çeşitli eserler bırakmışlardır. Bunun bir sonucu olarak Türkiye, değişik uygarlıkların farklı kültürel kalıntılarına rastlanan nadir ülkelerden biri olmuştur.¹⁰

Arkeoloji Batı dünyasında ortaya çıkarak gelişip bize gelen bir kavramdır.¹¹ Doğu ülkelerinin arkeolojiye bakışı Osmanlılar da dâhil olmak üzere, belgelerden çok söylentilere dayalı "zamansız geçmiş" olarak tanımlanabilir. Nitekim her türlü belgeyi özenle saklamış olan Osmanlılar kendi tarihlerinin yazımında bile bu belgeleri değil, sözlü aktarımları kullanmış, ancak Batı'dan gelen tarih anlayışı ile kendi tarihlerini Batıdan aktararak yazmışlardır.¹² Eğer arkeoloji dar anlamıyla geçmiş dönemlere ait kalıntılara veri niteliği kazandırılması ve bunlardan bir zaman ölçeğine bağlı olarak bilgi edinilmesi olarak tanımlanırsa ne Osmanlıların ne de diğer Doğulu toplumların, bu kalıntıları bir belge olarak görüp bunlardan yararlandıklarını söyleyebiliriz. Günümüzde konunun uzmanı olmayan geniş kitlelerin bile ilgisini çeken birçok arkeolojik kalıntı, örneğin Bergama Antik Kenti ya da Mısır Piramitleri yüzlerce yıl toprak üstünde durduğu halde, geçen yüzyılın sonlarına kadar Osmanlıların ilgisini çekmemiştir. Dünya kültürünün en önemli kalıntılarının bulunduğu coğrafyanın hemen hemen tümüne sahip olan Osmanlıların ya da bu kalıntılarla birlikte yaşayan insanların, Batılı gezgin ve araştırmalar gelinceye kadar bunlara tümüyle ilgisiz kalmış olması bir rastlantı değildir. Düşünce tarzının ortaya çıkardığı bir sonuçtur.¹³

Arkeoloji bir anlamda 18. yy. sonlarında ve 19. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu topraklarında dolaşan yabancı gezgin, elçi ve elçilik mensupları, oryantalist ve serüvenci gibi kişilerin göz dolduran, güzel seçkin eski eserleri toplayarak, satın alıp / satarak, fermanlı / fermansız gelişigüzel kazıp çıkararak Avrupa müzelerine kazandırmalarıyla gündeme gelmiştir. Buna karşılık Türk arkeolojisi, ilk eski eser koleksiyonlarının toplanarak Osmanlı Devleti'nin Müze-i Hümayun'u oluşturmak çabasıyla başlamıştır. Bizans eserlerinden Fatih Camii avlusundaki İmparator lahitlerini, Sultanahmet alanındaki sütunları, sütun başlıklarını toplayan Fatih Sultan Mehmet'tir.¹⁴

1846'da Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa'nın emriyle Osmanlı Devleti sınırları içindeki eski eserler toplatılarak İstanbul'a getirilmiş, Aya İrini Kilisesi'nde korumaya alınmıştır.

⁸ Ramazan Ata, "Mısır Meselesi ve Osmanlı Devletinde Paradigma Değişmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16:2, Elazığ (2011), s. 307-322.

⁹ Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diploması Savaşı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2010, s. 3.

¹⁰ Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.I., (1983), s. 68.

¹¹ Mehmet Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 40.

¹² Mehmet Özdoğan, "Arkeolojide Çağdaşlaşma ve Türk Arkeolojisini Bekleyen Tehlikeler", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Ankara (1993), s. 195-196.

¹³ Mehmet Özdoğan, *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 30.

¹⁴ Ufuk Esin, "Arkeoloji", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim, Sosyal Bilimler*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara (1997), s. 60-61.

Ayrıca yine kullanılmayan, eski silahlar da aynı yerde toplatıldığı için Aya İrini'de iki ayrı koleksiyon oluşmuştur. Bu koleksiyonlar Mecmua-i- Asar-ı Atika, Mecmua-i- Ešliha-i Atika olarak tanımlanmıştır.¹⁵ Böylece Aya İrini ilk müze olmuş, arkeoloji ve asker müzelerinin nüvesi burada atılmıştır. Aya İrini'yi Müze-i Hümayun olarak ilk adlandıran Maarif Nazırı Saffet Paşa'dır. 1869-1881 yılları arasında önce Galatasaray Lisesi hocalarından İngiliz E. Goold, ardından Avusturyalı Terenzio, daha sonra da Alman A. Dethier müze müdürlüklerine atanmışlardır.¹⁶

Basit de olsa Fransızca olarak ilk müze kataloğunu 1871'de E. Goold yapmıştır.¹⁷ Aynı zamanda Kapıdağı eteklerinde yer alan (Kyzikos) Antik Kentinde (Erdek/Balıkesir) yapılan ilk müze kazılarını başlatmıştır. Anton Dethier ise 1874'te eski eserleri korumak ve düzenlemek amacıyla ilk "Asar-ı Atika Nizamnamesi"ni çıkarmıştır.¹⁸ Yine Dethier zamanında müze 1876'da Aya İrini'den Çinili Köşk'e taşınmıştır. Gitgide çoğalan eski eser koleksiyonları bu kez burada Müze-i Hümayun adıyla halka açılmıştır. 1869'dan itibaren H. Schliemann tarafından Çanakkale, Hisarlık tepesinde bulunan Troya Antik Kentinde kazılar başlatılmıştır.¹⁹ Anadolu'da stratigrafi-tabakalaşma yönteminin ilk uygulandığı prehistorik kazı Troya olmuştur. Böylece ilk kez bir kazıda elde edilen kültür kalıntıları görelî olarak da olsa tarihlendirilebilmiştir. 1881'de Dethier'in ölümünden sonra Osman Hamdi Bey Müze Müdürlüğü'ne getirilmiş ve onunla birlikte Osmanlı arkeolojisinde ilk önemli aşama gerçekleşmiştir. Bu aşama dahilinde müzedeki eserler bilimsel olarak sınıflandırılmış, envanter ve kataloğu yapılmıştır. 1884'de Eski Eserler Nizamnamesi çıkarılmış ve yurt dışına eski eserlerin çıkarılması yasaklanmıştır. Sayda Antik Kenti (Sidon) Nekropolü kazılarında ortaya çıkarılan İskender Lahdi ve Ağlayan Kadınlar Lahdi gibi önemli kültür varlıkları müzeye getirilerek sergilenmiştir. Bilimsel müze yayınları yapılmaya başlanmıştır.²⁰

1910'da Osman Hamdi Bey vefat etmiş ve yerine kardeşi Halil Edhem Bey müze müdürü olmuştur. Halil Edhem Bey Antik Dönem sikkeleri ve İslami para koleksiyonlarını oluşturduğu bir uzman kurulu yardımıyla sınıflandırmış ve Osmanlı Devleti'ndeki ilk nümismatik çalışmalarının başlamasına öncülük etmiştir.²¹

Bu süre içinde ülkemizde iki yabancı arkeoloji enstitüsü kurulmuştur. Bunlardan biri İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü²², diğeri İstanbul Macar Arkeoloji Enstitüsüdür. Her iki enstitü 1. Dünya Savaşı dolayısıyla kapanmıştır. İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsünün 25.000 ciltlik kitaplığı önce İstanbul Arkeoloji Müzelerine verilmiş, sonradan Rusya'ya yollanmıştır. İstanbul Macar Arkeoloji Enstitüsü kitaplığı ise sonradan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine kazandırılmıştır.²³

Ülkemiz coğrafi jeopolitik konumu gereği dünyada çok önemli olayların geçtiği merkezlerden biridir. Özellikle bu durum birçok medeniyetlerin kurulmasında etkili olmuş ve bu medeniyetler yaşadıkları yüzyıl boyunca topraklarımızda çeşitli eserler bırakmışlardır.²⁴ Osmanlı Devleti'nde bu kadar fazla eserin bulunmasının sebebi ise sınırlarının oldukça geniş

¹⁵ Kazım Erargın, "Türk Müzeciliğinin Tarihi", Müze, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1982, s. 9.

¹⁶ Osman Yüksel, "Müze", *Türk Ansiklopedisi* C.XXV, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, (1977), s. 53.

¹⁷ Remzi Oğuz Arık, "Arkeoloji Enstitüsü'nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında", *Arkeoloji Araştırmaları 1940-1941*, Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1941, s. 835.

¹⁸ Hamit Zübeyir Koşar, "Türkiye Arkeoloji Araştırmalarında Gelişmeler", *Belleten*, C.XXXI,S.123, TTK, Ankara (1967), s. 416.

¹⁹ <https://arkeofili.com/heinrich-schliemann-ve-truva-eserlerinin-yolculugu/>

²⁰ Abdülhak Şinasi, "Müzelerimiz ve Hamdi Bey", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C. III, Ulus Basımevi, Ankara, (1934), s. 112.

²¹ Enver Benhan Şapolyo, *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 40.

²² Pınar Üre, "İstanbul'da Rus Arkeoloji Enstitüsü (1894-1914)", *Toplumsal Tarih*, S.254, Şubat 2015, s. 16-21.

²³ Şefika Bayık, "Dünya'da Müzecilik", *Müze, Müzeler Haftası Özel Sayısı:3*, 18-24 Mayıs, Konya (1984), s. 39.

²⁴ Yaşar Yılmaz, "Tarihi Eser Kaçakçılığı ve Alınması Gereken Önlemler", *Müze, Müzeler Haftası Özel Sayısı*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya (1982), s. 6., Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.I., (1983), s. 68.

alana yayılmasıdır.²⁵ Bu eserler diğer devletler tarafından ilgi çekmiş ve ülkemiz özellikle bilinçsizlik nedeniyle eski eser yağmacılığına maruz kalmıştır.²⁶

Eski Eser Kaçakçılığı, bir toplumun kültürel miras niteliğindeki eserlerinin, kaçak kazılar ve soygunlarla sadece maddi amaç güdülerek ele geçirilmesi ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışında ticari bir araç olarak görülmesidir.²⁷ Yine eski eser kaçakçılığını, ülkemizi kemiren, yoksullaştıran tarihi zenginliğimizi yok eden bir eylem, bir yerde zengin ulusların, geri kalmış ulusların kültür mirasına göz dikmesi olarak da tanımlayabiliriz. Bununla birlikte dünyada ve ülkemizde eski eser kaçakçılığının tarihini belirlemek mümkün değildir. Fakat ülkemizde eski eser kaçakçılığının başlangıcını Avrupa'da 17. yy.'da gelişmeye başlayan koleksiyonculuk ve müzecilik faaliyetlerinin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Avrupalılar sahip olduğu kültürünün kökenini eski Yunan ve Roma kültürlerinde görmüş ve bu kültürleri araştırmaya aynı zamanda kültür varlıklarını korumaya da yönelmişlerdir.²⁸ Bu çalışmaların sonucu olarak da zengin bir tarihsel mirasa sahip olan Akdeniz ülkeleri, özellikle Anadolu, Avrupalı seyyahlar, diplomatlar, meraklılar ve niyeti iyi olmayan uzmanlar tarafından talan edilmeye başlamıştır.

19. yy.'ın ortalarına gelindiğinde Doğu ülkelerinde yoğun bir eski eser soygunu başlamış ve soygun her geçen gün farklı boyutlara ulaşmıştır. Devletler soygun için âdeta birbirleriyle yarış haline girmişlerdir. İşin ilginç yanı ise hiç kimse buna dur demediği gibi devlet yöneticilerinin de bunların bazı isteklerine yardımcı olduğu ve kolayca izin verdiği görülmüştür. Hatta bazen yabancıların kazı yapmalarına izin verildiği gibi masrafları bile karşılanmıştır.²⁹

III. Âsâr-ı Atîka (Eski Eser) Nizamnameleri

Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atîka Nizamnameleri, ana hatlarıyla günümüzün Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu karşılığında kullanılmıştır. İlki 1869 yılında olmak üzere 1874 ve 1884 yılları arasında 3 âsâr-ı atîka nizamnamesi ortaya konmuştur.

1869 tarihli ilk nizamname 7 maddeden ibarettir. En önemli maddesi kazıdan ele geçirilen eserlerin, sikkeler istisna yurt dışına çıkarılmayacağı, yurt içinde satışının serbest olduğu, devlete satın alma hususunda öncelik tanınması hakkındadır. İkinci önemli madde ise kazı işinin yalnızca toprak altındaki eserler için geçerli olduğu, toprak üstündeki eserlere dokunulamayacağı hükmüdür.³⁰ Devletin ilk kazı ruhsatlarında çift olan eserlerin birini alma hakkından vazgeçerek, çıkan eserleri tamamen şahıslara bıraktığı buna karşılık eserlerin yurt dışına çıkarılmayacağı gibi çok önemli sınırlama görülmüştür.

Bazı kaynaklara göre 1874 nizamnamesinin Osmanlı Devleti'ndeki ilk eski eser nizamnamesi olduğu ifade edilmektedir. Çünkü bu nizamname 1869'dakine göre daha ayrıntılıdır. 36 maddeden oluşan bu nizamname arkeolojik esaslarla ilgili birtakım kurallar getirmiş olmakla beraber bazı yönleriyle oldukça problemlidir.³¹ Bu nizamnamenin 3. maddesi yani çıkan eski eserlerin 1/3 devlete, 1/3 arazi sahibine, 1/3 kazı yapan kişiye verilmesi ile eski eserlerin Osmanlı topraklarından çıkarılması devlet eliyle yasallaşmıştır.³²

1874 yılında yayımlanan Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi ise 4 bölümden oluşmaktaydı. Nizamnamedeki eski eserlerin paylaşılması konusu Meclis-i Kebir-i Maarif üyeleri tarafından

²⁵ Turgut Işıksal, "Tarihi Eserlerimizin Yağma Edilmesine ve Kaçırılmasına Dair Örnekler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S 4, Menteşe Basımevi, İstanbul 1968, s. 28.

²⁶ Hüseyin Karaduman, *Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı*, Ankara İcom, 2007, s. 18.

²⁷ Karaduman, age. s. 18.

²⁸ Hüseyin Muşmal, *Yabancıların İzinde Osmanlı Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*, Konya Mesa Yayınları, 2009, s. 8.

²⁹ Mehmet Önder, "Anadolu'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, C.VI.,S.19, Ankara (1992), s. 481.

³⁰ Önder, agm., s. 481.

³¹ Hüseyin Muşmal, *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Kömen Yayınları, Konya 2009, s.50.

³² Mehmet Özdoğan, *50 Soruda Arkeoloji*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2011, s.192.

değiştirilmeye çalışılmıştır. Kazı yapan yabancılar kazılarda ele geçirdikleri eserlerin yalnızca alçı ve resmini almaları yönünde değişiklik yapmak istemişler fakat gerçekleştirememişlerdir. 1869 yılındaki nizamnamede yer almayan ve yabancı devletlerin baskıları ile 1874 yılındaki nizamnameye eklenen 1/3'nü kazı yapan alır maddesi de yurt dışına çok sayıda eserin kaçırılmasına neden olmuştur.³³

Osmanlı devlet adamları 1874 yılında yayımlanan nizamnameden sonra eski eserlerin yağmalanması ve yurt dışına kaçırılmasına zemin hazırladıklarını kısa süre içinde fark etmişler ancak bu hatayı düzelterek yeni bir nizamnameyi ancak on yıl sonra hazırlayabilmişlerdir. Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla yeni nizamname 21 Şubat 1884 tarihinde hazırlanmış, 31 Ocak 1884 tarihinde 5 bölüm ve 37 madde halinde yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnameye göre tüm eski eserler devlet malı sayılmıştır. 1884 yılında yayımlanan bu nizamname ile arazi sahibine ve kazı yapan kişiye pay verilmesi ortadan kaldırılmış, eski eserlerin yurt dışına kaçırılması engellenmeye çalışılmıştır. Bu nizamname ile eski eserlerin korunmasına ve eserlere zarar verilmemesine yönelik maddelere de yer verilmiştir. 1884 yılında çıkarılan bu nizamname ile eski eserlerin yurt dışına kaçırılması büyük ölçüde engellenmiş ise de bazı eserler padişahın izniyle yurt dışına götürülmüştür.³⁴

Osmanlı Devleti'nin eski eserler ile yaptığı son hukuki düzenleme 23 Nisan 1906'da yapılan ve 1884 yılında yayınladığı Âsâr Atıka Nizamnamesi'ni yeniden düzenlemek olmuştur. 1884 yılında yayımlanan nizamnamenin koruma kapsamı, yasal cezaları ve eski eserlerin tanımı detaylandırılarak yürürlüğe girmiştir.³⁵

1906 Âsâr Atıka Nizamnamesi ile Türk-İslam dönemi eserler de eski eser koruma kapsamına alınmıştır.³⁶ Ayrıca bu nizamnamede taşınmaz eserlerle ilgili detaylı çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı devlet adamları eski eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasını engellemek amacıyla 1869 yılından itibaren yürürlüğe koydukları nizamnameler ile eski eser kaçakçılığını önemli ölçüde engellemişlerdir. 1906 yılında yayınlanan nizamname Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde (6 Temmuz 1965 tarihli 1965/41 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı ile) kanun hükmünde kabul edilerek 1973 yılına kadar eski eserler konusundaki tek yasa olarak 89 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır.³⁷

IV. Mısır'da Yabancıların Arkeolojik Faaliyetleri ve Mısırdan Kaçırılan Eserler

Mısır'da, eski eser kapsamındaki uygulamalar Napolyon Bonapart'ın 1798-99 da İngilizlere karşı başarısız olunan Mısır Seferi'nde başlamıştır. Fransız ordusunda yer alan bilim insanları eski Mısır eserlerini 1803 yılında İngilizlere teslim etmişlerdir. Eserler British Müzesi'ne verilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Paris'te Fransız Mısır Enstitüsü kurulmuş, daha sonra da bu merkez Mısır'ın başkenti Kahire'ye taşınmıştır. Mısır medeniyetine olan bu ilgi, Mısır ile ilgili araştırmaları geliştirerek Mısırbilim (Egyptology) adıyla bir bilim dalı ortaya çıkarmıştır.³⁸

Mısır'da kazılar devam ederken Reşit bölgesinde üzerine 3 farklı dille yazılmış siyah granit taşı bulunmuştur. Mısır seferinde bulunan Jean François Champollion (1790-1832) Yunanca-Hiyeratik ve Hiyeroglif olarak yazılan Rosetta/Reşit/Taşı'nı, Kıpti dilini bilmesiyle

³³ Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesi'ndeki Eski eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.42/XXVI, Ankara 2007, s.115.

³⁴ Zarfif Ongun, "Türkiye'de Müzecilik", *Türk Kültürü Dergisi*, S.229, Ankara 1989, s.47.

³⁵ Wendy M.K.Shaw, *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, çev. Esin Soğancılar, İstanbul 2004, s.168-169.

³⁶ Halit Çal, "Eski Eserlerle İlgili Yasalarda Etnografik Anlayış", *Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara 2003, s.165.

³⁷ Osman, Aytekin, *Osmanlı ve Cumhuriyet'in Eski Eser Politikaları*, Tarih ve Medeniyet, Ekim 1997, s.53-54.

³⁸ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)" *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.X, S.II, Sakarya (2008), s. 182.

1822'de çözerek Mısır Hiyeroglifini okumuş ve anlamıştır.³⁹ Bu taşın en üstünde hiyeroglif yazısı, orta kısmından bilinmeyen bir dil ve en altında ise Yunanca yazılmış bir yazı göze çarpmıştır. Vakit kaybetmeden Antik Yunancayı okumaya başlayan dilbilimciler, üç yazının da aynı şeyi anlattığını düşünmüşlerdir. Eğer düşündükleri gibi giderse artık merak edilen hiyeroglifler okunabilecektir. Taşın önemli olduğunu anlayan Fransızlar ise kopyasını çıkartıp Paris'e yollamış ve hiyerogliflerin çözülmesini sağlamıştır.⁴⁰

1802 yılında İngiliz İmparatorluğu ile süren savaşın kaybedilmesiyle Fransızlar, Mısır'dan ayrılmak ve buldukları eserleri de İmparatorluğa teslim etmek zorunda kalmışlardır. Rosetta/Reşit Taşı'nı duyan İngilizler ise taşı İngiltere'ye gönderip çözmeye başlamışlardı. Artık yıllardan beri çözülemeyen düğüm çözülmüş olsa da bilim adamlarının cevabını aradığı çeşitli sorular bulunmaktaydı. Soruların başında hiyerogliflerin ne olduğunun bulunması ve bulunduktan sonra da buna bir tanım getirilmesi yer alıyordu. Çeşitli fikirler öne sürülmüştü: Hiyeroglifler bir yazı sistemi miydi? Yoksa çeşitli nesnelere ifade etmek için kullanılan işaretler miydi? Bütün bu soruları çözmek farklı soruları da beraberinde getirecekti. Ayrıca Mısır, köklü ve uzun yıllardır süren bir medeniyet olduğu için dilde ve alfabede dönemsel farklılıklar olabilirdi. Değişik ihtimaller düşünüldüğünde aranan soruların cevaplarını bulmak çok uzun ve karışık bir süreç olarak görülmüştü.⁴¹

Avrupalı gezginler, 17. ve 18. yüzyıllarda Mısır'dan Antik Döneme ait eserler getirmişler ve bu eserlere dair izlenimlerini kaleme almışlardır. Bu sebeple Avrupalıların Mısır'a olan ilgisi gittikçe artmıştır. Neticede Mısır'dan çok kıymetli antik eserler çalınmış ve satın alınmıştır. Mısır'da hiyeroglifler, piramitler, heykeller ve mumyalar gibi önemli eserlerin bulunması özellikle yabancıların ilgisini çekmiş, antik kentlerden ve mezarlardan ele geçen binlerce buluntu da bu ilgiyi artırmıştır. Bunların dışında Eski Mısır yazıtları, kişilerin ilgisini çekmekte olup hiyeroglif yazısını çözmeye uğraşmaya M.Ö. 3. yy.' da başlanmıştır. Dünyanın her bir tarafından gelen seyyahlar, bu eserleri ve kitapları almak için Mısır'a akın etmişlerdir.⁴²

1652 yılında Fransız Jean De Thevenot, Mısır'a ziyareti sırasında Gize' de Keops piramidinin ölçülerini çıkartmıştır. Memfis' te mezar açtırıp ve bir lahit satın almıştır. Sakkara'da da içinde çok sayıda mumya bulunan bir kuyu açtırmış ve altı adet mumya satın alarak Fransa'ya dönmüştür. Ayrıca Dominikan papazı Johann Michael von Wansleben 1672, Fransız bakan Jean Baptiste Colbert'le, eski yazıtlar ve sikkeler satın almak üzere, Mısır'a gelip, çeşitli manastırları ve Antioe şehrini gezmişlerdir. Maceracı olarak bilinen Paul Lukas ise Luksor şehrine kadar gitmiştir. 1717-1720 yıllarında Fransız pederler Jesuit ile Claude Sicard, Mısır' ın ilk haritasını yapmış ve çalışmalarını bir kitapta toplamıştır. 1759 yılında İtalyan doktor Donati, Karnak' ta, 1821 yılında İngiliz Mısır bilimci olan Wilkinson ise Theb'de kazı yapmıştır. Krokodikopolis (Yukarı Mısır) 1812' de keşfeden Marsilya'lı heykeltıraş Jean Jacques Rifaud kazı esnasında altı tapınak, 66 heykel ve çok fazla yazıt bulmuştur. Eserler, Fransa kralına satılmak istenmişse de fiyatta anlaşılmayınca Piemonte kralına satılmış ve eserler Torino Mısır Müzesi' ne gelmiştir. Biriktirilen diğer Mısır eserleri Fransa kralı tarafından Louvre Müzesi için satın alınmıştır. Kalan eserler ise 1836 yılında Prusya kralı tarafından alınıp ve Amon Tapınağından büyük bir heykeli Berlin Müzesi'ne getirtilmiştir.⁴³

³⁹ Çolak, agm, s. 182.

⁴⁰ Kayaoğlu, Çetinoğlu, agm. s.43.

⁴¹ Kayaoğlu, Çetinoğlu, agm. s.43.

⁴² Süleyman Özkan, *Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları Bornova 2009*, İzmir Ege Üniversitesi Basımevi 2009, s. 17.

⁴³ Özkan, age., s. 18-19.

Mısır'ın soyulması bu ülkede görev alan Batılı diplomatlar aracılığıyla başlamıştır. Bu diplomatlar ülkelere sayısız Mısır eseri götürmüşlerdir.⁴⁴ Firavun mezarları, soyguncuların büyük ilgisini çekmiş ve özellikle kaçak kazılarda bulunan eserler ucuz fiyatlara yabancılara satılmıştır. Kaçakçılık olaylarına Mısırlı bazı şahıslarında katıldığı görülmüştür. Bu kişilerin bazıları Osmanlı Devleti'nin gayretleriyle yakalanmış ve ellerindeki eserlere el konulmuştur.⁴⁵

Avrupa'da Mısır eseri alma isteği arttıkça araştırmalar ve antika ticareti de artmıştır. Kendilerini teknisyen olarak gösteren yabancı eski eser kaçakçıları arasında İsveç, Norveç, Fransa, İngiltere adına çalışanlar da vardır. Bunlar aldıkları fermanla kazılar yapmış ve satın aldıkları eserleri de Avrupa'ya götürmüşlerdir. Henry Salt, topladıkları eserleri Louvre Müzesine satmış fakat onun ölümünden sonra bir grup eser ise British Müzesi'ne satılmıştır.⁴⁶

Mısır'da kazı yapan ilk Avrupalı ve Giovanni Battista Belzoni' dir. 1816'da Mısır'a gelen ve arkeoloji ile ilgisi olmayan bu İtalyan bir mezar soyguncusudur. 1816 yılında uzun uğraşlar sonucunda II. Ramses'in heykelinin başının İngiltere'ye gitmesini sağlamıştır. Giza' da Firavun Kefren'in mezarını açmış ve 1817'de içinde I. Ramses ve I. Set'in mezarının bulunduğu Theb'teki mezarlıkta kazılar yapmıştır.⁴⁷ İngilizler için çalışan Belzoni, bulduğu eserleri British Museum'a göndermiştir. Mühendis ve hidrograf olan Fransız Prisse 1829'da Mısır'a gelmiş ve Mehmet Ali Paşa'nın yanında çalışmaya başlamıştır. Arkeolojiye meraklı olan Avennes Karnak'ta Amon Tapınağındaki III. Tutmosis' in Atalar Salonu'nu söküp Louvre Müzesi'ne hediye etmiştir. 1828'de yine Mısır'a gelen Champollion, I. Set'in mezarının kapı pervazı ile Luksor Mabedindeki bir obeliskin taşınmasına yardım etmiştir. Luksor'dan sökülen Dikilitaş uzun çabalardan sonra 1836'da Paris' te Concorde Meydanı'na dikilmiştir.⁴⁸

Mısır'daki eski eserleri korumak için ilk önemli girişimi Riha El Tahtavi yapmıştır. Riha El Tahtavi Fransa'da eğitim görmüştür. 1835 yılında yayınladığı yönetmelikle eski eserlerin önemi vurgulamış ve halkın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Mısır eserlerinin ticaretini düzenlemiş ve ilk kez Kahire'de sergilemesini yapmıştır. Bu eserler Özbekiye Bahçesindeki küçük bir binaya taşınmış ve Fransız mühendis ve coğrafyacı olan Bellefonds'a emanet edilmiştir. Fakat Kavalalı ve sonrasındaki hidivler⁴⁹ bu eserleri Avrupalı önemli misafirlere hediye etmişlerdir. Eserler daha sonra Selahattin Kalesinin içine taşınmış ve geriye kalan eserler 1855'te Avusturya Arşidükü Maksimillian'ın ziyaretinde kendisine hediye edilmiştir.⁵⁰

Mısır'a kazı yapmaya giden diğer bir Avrupalı ise Louvre Müzesi'nde asistanlık yapan Auguste Mariette'dir. Mısır'a gelmesindeki sebep, Kıpti rahiplerin manastırlarındaki el yazmaları satın almaktı fakat başarısız olunca Sakkara' da Serapis Tapınağı'nın girişini ve kutsal Apis boğalarının mezarlarını açmış 1857 yılında tekrar Paris'e dönmüştür.

1858 yılında Mısır Eski Eserler Müdürlüğü oluşturulunca Mariette'ye genel müdürlük teklif edilmiş ve Mariette bu teklifi kabul etmiştir. Bu tarihten sonra Mariette'nin en büyük uğraşısı, eski eser ticaretini engellemek olmuştur. Abydos, Tanis, Theb ve Elephantine adasında kazılarda bulunmuş, 1871'de Rahotep ve Nefermaat mastabalarını kazmıştır. Mariette ölünce yerine onunla birlikte yıllarca çalışmış olan Vasalli bir süre müzeyi yönetmişe

⁴⁴ Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir belgeye göre, 1865 yılında Mısır'da görev yapan İngiliz Konsolosu Belyoti'nin bazı araziler satın aldığı ve bu arazilerde eski eserler bularak bunu İngiltere'ye göndermek istediği anlaşılmaktadır. BOA, HR. TO, 241/68.

⁴⁵ BOA, DH. MKT, 579/38.

⁴⁶ Özkan, *age.*, s. 19.

⁴⁷ Özkan, *age.*, s. 19.

⁴⁸ Özkan, *age.*, s. 20.

⁴⁹ Hidiv Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu dönemde Mısır'daki yerel yöneticilere verilen ünvan

⁵⁰ Bu tarihlere Avrupalılar'ın Mısır eski eserleri ve Arkeolojisi ile ilgili çalışmalar yayımlamaya başladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Berlin Darü'lünun Muallimi Doktor Pistovs Mısır Arkeolojisi ve Eski eserleri konusunda üç ciltlik bir kitap yazmıştır. Bu eser Avrupa'da Mısır'a karşı ilginç daha da artmasına yol açmıştır. BOA, A. AMD. 41/61.

de yerine Gaston Maspero Müze Müdürü olmuştur. Maspero müze müdürlüğüne gelince önemli başarılar imza atmış ve Theb'de 18. ve 19. sülale mezarlığını açmıştır. Çok sayıda prens ve prensesler ile yüksek rütbeli kişilerin mumyalarını bulup Mısır Müzesi' ne getirmiştir.⁵¹

Mısır'da kazılar ve eski eser kaçakçılığı uzun yıllar devam etmiştir. Eski eserlerin kaçırılmasına karşılık bir duyarlılık başlamış ve çıkan bir yasa ile eski eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklanmış fakat yine de önlenememiş kaçakçılık faaliyetleri devam etmiştir.⁵²

Osmanlı yöneticilerinin bütün bu çalışmalar karşısında nasıl bir davranış sergilediğini kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Osmanlı Arşivlerinde elde edilen bazı belgeler Osmanlı Devleti'nin Mısır' da yapılan eski eser kaçakçılığını önlemek adına çeşitli çalışmalar yaptığını göstermektedir. 1895 yılında Madam Bolar isminde bir Fransız, Mısır'da bazı turistik eşyalar satın almış ancak Beyrut'ta gümrük memuru tarafından Mısır'da satın aldığı eşyalara eski eser olduğu gerekçesiyle el konulmak istenmiştir. Yapılan tahkikatta Bolar'a ait eşyaların eski eser olmadığı, turistik takı ve eşyalar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin eski eser konusunda hassasiyetini göstermesi açısından ilginç bir örnektir.⁵³ Benzer şekilde Mısır Müzesi'nden ve bazı kişilerden bir takım eski eserler satın alan ve yurt dışına kaçırmaya çalışan eski eser kaçakçıları Osmanlı Gümrük memurlarının dikkati sayesinde yakalanmış ve ellerindeki eserlere el konulmuştur.⁵⁴

V. Mısır Müzesi

Mısır Müzesi Bulak şehrinde Mariette tarafından 1863' de halka açılmıştır. Fakat 1878 yılında sele maruz kalınca müzede birçok eser kaybolmuştur. Geriye kalan eserler ise Hıdiv İsmail Paşa'nın Gize'deki evinin bir köşesine yerleştirilmiştir. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu istihbaratlarda Mısır Müzesi'nde bazı eserlerin kötü niyetli insanlar tarafından yabancılara satılıp, Avrupa Müzelerine gönderildiği anlaşılmıştır. Bu durumdan rahatsızlık duyan Osmanlı Yöneticileri Mısır Müzesi'ndeki bazı değerli ve önemli (özellikle mumya vs.) eserlerin bir kısmının İstanbul'daki Müze-i Hümayuna gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁵

Zamanla eski eserler binaya sığmayınca yeni bir büyük müzenin yapılması gündeme gelmiştir. Mısır Müzesi binası için bir yarışma düzenlenmiş ve yarışmayı Fransız Mimar Marcel Dourgon kazanmıştır. İnşasına başlanan müze eserlerin aktarılmasıyla tamamlanmış ve 15 Kasım 1902 tarihinde açılmıştır. Müzenin bahçesinde Fransız arkeolog Mariette'nin heykeli bulunmaktadır. Çünkü Fransız Arkeolog Mariette, tarihi eserlerin yurtdışına kaçırılmasını ve yağmalanmasının engellemek için bu müzenin kurulmasını sağlamıştır. Mısır (Kahire) Müzesi'nde 120 binden fazla eser bulunmaktadır. Bu yönüyle antik dünyanın kalbidir diyebiliriz. Firavun mumyaları özel bir bölümde sergilenmekte ve bu da büyük ilgi çekmektedir.⁵⁶

Mısır Müzesi'nde Osmanlı Devleti'nin girişimiyle bazı düzenlemeler yapıldığı ve eserlerin kataloglarının çıkarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1906 tarihli bir

⁵¹ Özkan, *age.*, 21-22.

⁵² Osmanlı Arşivlerinde yer alan bazı belgeler bu durumu teyit edecek niteliktedir. Örneğin 1907 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Mısırlı Ali Behçet Bey eski eser kaçakçılığı yapmaktadır. Ali Behçet ismindeki Mısırlı eski eser kaçakçısı Cami ve Mescitlerde eski eser soygunculuğu yapmaktadır. BOA, Y. PRK. UM. 79/100.

⁵³ BOA, MF. MKT, 286/1.

⁵⁴ Bunlardan Mösö Leopold isimli bir kaçakçı 1892 yılında Mısır'dan elde ettiği bir kandil ve heykellerle gümrükte yakalanmış ve eserler devlet tarafından el konulmuştur. BOA, MF. MKT, 179/140.

⁵⁵ BOA, A. MTZ. 4-C/125.

⁵⁶ http://www.egyptianmuseum.gov.eg/about_overview.html

belgeden anlaşıldığına göre merkezi hükümet Mısır Müzesi'ne ait katalogları istemiş ve bu konuda bir düzenleme yoluna gitmiştir.⁵⁷

Sonuç

İnsanoğlu geçmişte yaşamış topluluklardan kalan taşınır ve taşınmaz bütün eserlere karşı ilgi duymuştur. Geçmiş dönemlere ait kültürel eserlere ilk kez Roma Döneminde ilgi duyulmaya başlanmış ve Anadolu, Mısır ve Yunanistan'dan birçok eser toplanarak ya da çalınarak Roma'ya götürülmüştür.

Mısır, tarih boyunca birçok toplumla ilişki içerisinde olan zengin bir medeniyete sahiptir. Mısır'ın zengin tarihi içinde inşa ettiği eserler özellikle Batılı bilimciler tarafından ilgi çekici bir unsur olmuş bu eserlere sahip olmak için âdeta birbiriyle yarışmışlardır. Mısır'ın mimari yapılarının oluşmasında özellikle dinî inançları çok etkili olmuştur. Bu yüzden firavunlar mezar yapımına son derece önem vermişlerdir. Ölümünden sonra yaşamın olduğuna inanmaları sebebiyle mezarlarından çıkan ve buluntuları günümüze kalan nesnelere Mısır eserleri arasında önemli yer tutmuştur.

Mısır hiyerogliflerinin çözülmeye başlamasıyla birlikte Mısır'a olan ilgi artmıştır. Avrupalı gezginlerin Mısır'dan antik eşyalar getirip, izlenimlerini yazmaları da bu ilgiyi daha da artırmıştır. Mısır'da piramitler, harabeler, heykeller ve mumyalar gibi çok çeşitli buluntuların olması özellikle Batılıların ilgisini çekmiştir. Bu ilgi daha çok Firavun mezarlarında bulunan eşyalar üzerine olmuştur. Böylece Mısır hazineleri Batılılar tarafından yağmalanmaya başlanmıştır. Aldıkları eşyaların yanında daha çok mezar soyguncuları olarak bilinen kişiler, izinsiz kazılar yapmakla yetinmeyip çıkardıkları eserleri ülkelerine götürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde eski eserlere olan ilgi Avrupa'dan çok daha sonra başlamıştır. Eski eserlerin önemini az çok kavrayan devlet, 1846 yılından itibaren eser toplamaya başlamışsa da bu kez Batılı araştırmacılar büyükelçi ve konsolosları vasıtasıyla siyasi yetkilerini kullanarak en güzel eserleri ülkelerine götürmüşlerdir. Osmanlı yöneticileri yabancıların kazı yapma işlemlerini denetleme konusunda zayıf kalmış çıkarılan kanunlar ise bunları engellemeye yetmemiştir. Bununla birlikte Osman Hamdi Bey döneminde çok zor şartlarda çıkarılan kanun ile eserlerin tamamının devlete bırakılması sağlanmıştır. Devlet geç de olsa zengin kültürünün farkına varmış ve korumak için girişimlerde bulunarak müze açmaya gayret etmiştir.

⁵⁷ BOA, A. MTZ, (05), 17/134.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), Dosya No: 241, Gömlek Nu: 68, Tarih: 13.02.1865
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Dahiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 579, Gömlek Nu: 38, Tarih: 13.06.1320
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret, Amedi Kalem Evrakı (A. AMD), Dosya No: 41, Gömlek Nu: 161, Tarih: 22.03.1269
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Yıldız Umumi (Y. PRK. UM), Dosya No: 79, Gömlek Nu: 100, Tarih: 27.03.1325
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Maarif Nezareti Mektubi Kalemî, (MF. MKT), Dosya No:286, Gömlek Nu: 1, Tarih: 12.04.1313
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Maarif Nezareti Mektubi Kalemî, (MF. MKT), Dosya No: 179, Gömlek Nu:140, Tarih: 22.02.1311
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret Mısır, (BOA, A. MTZ), Dosya No: 4, Gömlek Nu:125, Tarih:10.09.1310
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret Mısır, (BOA, A. MTZ), Dosya No: 17, Gömlek Nu:134, Tarih:28.04.1324

B. Kitap, Makale ve İnternet Kaynakları

- ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*. TTK, Ankara 1988.
- APAK, Adem, “Mısır’ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, S. 2, (2001), s. 145-160.
- ARIK, Remzi Oğuz, “Arkeoloji Enstitüsü’ nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında”, *Arkeoloji Araştırmaları 1940-1941, Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Enstitüsü Neşriyatı*, (1941): 834-851.
- ARSEBÜK, Güven, “Dünden Bugüne Arkeoloji”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.I., (1983), s. 71-76.
- ATA, Ramazan, “Mısır Meselesi Ve Osmanlı Devletinde Paradigma Değişmesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16:2, Elazığ (2011), s. 307-322.
- BAYIK, Şefika, “Dünya’da Müzecilik”, *Müze*, Müzeler Haftası Özel Sayısı:3, 18-24 Mayıs 1984 Müzeler Haftası-Konya (1984), s. 39-41.
- ÇAL, Halit, “Eski Eserlerle İlgili Yasalarda Etnografik Anlayışı”, *Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara 2003, s.164-167.
- ÇOLAK, Kamil, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)” *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.X, S.II, Sakarya (2008): 141-183.
- ERARGIN, Kazım, “Türk Müzeciliğinin Tarihçesi”, *Müze*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya (1982), s. 9-10.
- ESİN, Ufuk, “Arkeoloji”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim, Sosyal Bilimler*, TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara (1997), s. 57-73.
- GÜNDOĞDU, Hamza, “Osmanlı Mimarisinin Gelişim Süreci İçerisinde Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii’nin Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi / Journal Of Institute Of Fine Arts*, S. 19, Erzurum (2007), s. 117-139.
- HİSAR, Şinasi Abdülhak, “Müzelerimiz ve Hamdi Bey”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Ankara Ulus Basımevi, C. III, (1934), s. 111-115.
- http://www.egyptianmuseum.gov.eg/about_overview.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).
- <https://arkeofili.com/heinrich-schliemann-ve-truva-eserlerinin-yolculugu>, (Erişim Tarihi: 21.09.2023).
- İŞIKSAL, Turgut, “Tarihi Eserlerimizin Yağma Edilmesine ve Kaçırılmasına Dair Örnekler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 4, Ocak (1968), s. 27-31.

- İNAN, Afet. *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK, Ankara 1956.
- KARADUMAN, Hüseyin, *Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı*, İcom, Ankara 2007.
- KAYAOĞLU, M. Naci, Çetinoğlu, Ayşe, “Mısır Hiyerogliflerini Çözümüne Götüren Dilbilim Anahtarlar”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.17 Trabzon (2005), s. 39-52.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diploması Savaşı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2010.
- KOŞAR, Hamit Zübeyir, “Türkiye Arkeoloji Araştırmalarında Gelişmeler”, *Belleten*, C.XXXI, S.123, TTK, Ankara (1967), s. 415-421.
- MUMCU, Ahmet, “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXVI /3-4 Ankara (1970), s. 79-114.
- MUŞMAL, Hüseyin, *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Kömen Yayınları, Konya 2009.
- MUŞMAL, Hüseyin, *Yabancıların İzinde Osmanlı Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*, Mesa Yayınları, Konya 2009.
- ONGUN, Zarfı , “Türkiye'de Müzecilik”, *Türk Kültürü Dergisi*, S.229, Ankara 1982, s.442-447.
- ÖNDER, Mehmet, “Anadolu'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu” *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, C.VI., S. 19, Ankara (1992), s. 481-493.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, “Arkeolojide Çağdaşlaşma ve Türk Arkeolojisini Bekleyen Tehlikeler”, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, (Ankara 1993), s.192-200.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, *50 Soruda Arkeoloji*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2011.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖZKAN, Süleyman, *Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları*, Bornova 2009.
- SHAW, Wendy M.K, *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, (Çev. Esin Soğancılar), İstanbul 2004.
- SOYSAL, İsmail. *Fransız İhtilâli ve Türk Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Ankara 1999.
- ŞAHİN, Gürsoy, “Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.42/XXVI, Ankara 2007, s.102-125.
- ŞAPOLYO, Enver Benhan, *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1936.
- ÜRE, Pınar, “İstanbul'da Rus Arkeoloji Enstitüsü (1894-1914)”, *Toplumsal Tarih*, S.254, (Şubat 2015), s. 16-21.
- YÜKSEL, Osman. “Müze”, *Türk Ansiklopedisi*, C.XXV. Milli Eğitim Basımevi, Ankara (1977), s.43-54.